

ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ЛЬОНАРСТВА

**КРАВЧУК Н.І., К.Е.Н., ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Стаття присвячена значенню галузі льонарства в економіці України та проблемам її розвитку в умовах трансформації сільськогосподарського виробництва. Розглядаються необхідність та можливості її відродження.

The paper covers the role of the flax growing industry in the Ukraine economy and its problems under the conditions of the agricultural production transformation. The paper considers the necessity and of its revival possibility.

Постановка проблеми. Пріоритети в міжнародному льонівиробництві та переробці льонопродукції нині змінюються під впливом макроекономічних процесів, пов'язаних з глобалізацією ринку. Країни, які раніше не вирощували льон, в умовах підвищення попиту на натуральне волокно при освоєнні нових технологій переробки льонопродукції починають активно розвивати цю галузь. Таку тенденцію пояснюють унікальні природні гігієнічні та споживчі властивості льону та виробів з нього. Відтак на Заході найдорожчі, елітні тканини – лляні. У структурі асортименту тканин, що виробляються в країнах Західної Європи, частка тканин із льону становить 65%.

У Західній Європі активно відпрацьовують питання розвитку льонарства при мінімальному субсидуванні сільськогосподарського виробництва та максимально можливому використанні льону в промисловості як ресурсу, що поновлюється. Розширення виробництва льону передбачає попит на нього не тільки в текстильному виробництві, але і при створенні сорбентів, композиційних матеріалів, геотекстилю тощо. При цьому враховується нова соціальна філософія – ринок потребує не тільки високої якості продукції, але й створення подібної системи самого виробництва. Це гарантує стабільність виробництва, відповідність вимогам енергозбереження, екологічної безпеки та соціального забезпечення працюючих.

Нині попит світової промисловості на льон задовольняється всього лише на 12% [1]. Маючи величезний потенціал в цьому напрямі, Україна здатна зі значною вигодою для себе скористатися цим фактором. Однак у силу різних причин цього поки що не відбувається. На фоні значного поглиблення інтересу до виробництва

льону-довгунця в світі сучасний стан розвитку сфери виробництва і переробки льонопродукції в Україні є досить складним, а діяльність майже всіх сфер підкомплексу є збитковою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування галузі льонарства присвячені наукові роботи П. Голобородька, Т. Єсипчук, І.П. Карпця, О.Ю. Локтя, П. Саблука, О.М. Шпичака та інших дослідників, однак й досі залишаються недостатньо вивченими шляхи відродження льонівиробництва в традиційних льоносіючих регіонах України, що й зумовило проведення подальших досліджень. Цілі статті полягають у виявленні особливостей льонівиробництва в Україні та її регіонах, пошуку основних причин занепаду галузі льонарства.

Формулювання цілей статті. *Метою* дослідження є розробка та обґрунтування теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій щодо відродження льонівиробництва.

Об'єктом дослідження є процес розвитку льонівиробництва в Україні та її регіонах. *Предметом* дослідження є сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів підвищення рівня розвитку галузі льонарства в умовах дестабілізації вітчизняного льонівиробництва та посилення міжнародної конкуренції.

Теоретичною і методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів. Дослідження проводилося з використанням таких методів: абстрактно-логічний, економічний аналіз і синтез, монографічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний та інші.

Виклад основного матеріалу. Традиційна аграрна культура України – льон – є єдиним в Європі відновлюваним джерелом целюлозної текстильної сировини. Виготовлена з льону тканина, від батисту до мішковини, характеризується значною міцністю, еластичністю й помірною твердістю, довговічністю та стійкістю проти гниття. Одяг з льону впливає на фізичний та емоційний стан людини, сприяє збереженню здоров'я і збільшує опірність до різних хвороб. Приваблюють красою й практичністю виготовлені із лляних тканин скатертини, покривала, білизна, одяг, порт'єри. Вироби з технічних лляних тканин є незамінними для харчової, оборонної, автомобільної й ряду інших галузей промисловості. Різноманітний асортимент не тільки кручених виробів з льону (шпагати, канати, пряжа), але й волокнистих нетканих матеріалів, серед яких медична вата й перев'язні матеріали, що не поступаються за своїми властивостями подібним виробам з бавовни. Волокно льону використовується для виготовлення найтонших хірургічних ниток, що

відрізняються підвищеною сумісністю із тканинами живого організму.

Особливе значення для виробництва сумішевих прях, тканин і нетканих матеріалів має бавовноподібне волокно – катонін – продукт катонізації короткого льноволокна й відходів тіпання. Виробництво пряжі з катонізованого льноволокна в суміші з бавовною дає можливість скоротити потреби в бавовні на 50%. Висока якість та унікальні властивості сумішевих тканин, що містять льон, стійкий попит на вироби з них дозволяють також значно скорочувати імпорт вовняних і натуральних шовкових волокон.

Найціннішим продуктом, одержуваним при переробці насіння льону, є лляна олія, яка широко використовується в медичній практиці як лікарський засіб, що містить велику кількість активних речовин. Відходи, що утворюються при обмолоті й переробці насіння льону (макуха, полова), є коштовним кормом для сільськогосподарських тварин.

З відходів льонвиробництва виготовляють мебелі й будівельні плити, утеплювачі, гранулят для будівництва доріг, похідні целюлози, повітряні й водні фільтри, сорбенти, наповнювачі композиційних матеріалів різного призначення, порох і вибухові речовини [4].

Протягом багатьох десятиліть Україна традиційно була одним з найбільших світових виробників та експортерів льноволокна й іншої продукції лляної промисловості. До 1995 р. середньорічна площа посівів льону-довгунця складала 150-160 тис. га, більш ніж на 100 тис. га застосовувалась інтенсивна технологія вирощування. Валовий збір волокна та насіння складав, відповідно, 60-70 і 40-45 тис. тонн, врожайність волокна становила 6-7 ц / га, насіння льону-довгунця – 2,5-3 ц / га (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва льону-довгунця в Україні

Показник	Рік								2011 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	
Зібрана площа, тис. га	169,4	95,8	19,8	23,6	5,8	1,8	1,0	1,0	0,6
Валовий збір (волокно), тис. т	108,1	48,2	8,3	12,7	3,0	1,2	0,4	0,8	0,7
Урожайність льноволокна, ц / га	6,4	5,0	4,2	5,4	5,1	6,5	4,0	8,0	125

Джерело: розраховано за даними ФАО ООН [6].

Значною мірою цьому сприяла державна підтримка галузі. До 1991 р. сільськогосподарські підприємства отримували державні дотації у розмірі до 40-45% виробничих витрат, існувала система доплат за реалізацію трести льону у відповідні календарні строки [3]. Рентабельність виробництва насіння льону в цілому по Україні складала 144-150%, трести – 132-146%.

В 1995-1998 рр. відбувся стрімкий занепад галузі льонарства. Якщо порівняти 2008 р. з 1990 р., то валовий збір льоноволокна зменшився у 35,5 разів, а льононасіння – у 25,8 разів. У 2011 р. зібрана площа та валовий збір становили менше 1 % від рівня 1990 р. Відтак, найбільш прибуткова культура, що займала 6-8% у структурі посівів багатьох сільськогосподарських підприємств, забезпечувала до 70% грошових доходів від рослинництва для більшості аграрних господарств стала збитково.

До спеціалізованих зон вирощування льону-довгунця належать поліські райони Волинської, Житомирської, Київської, Львівської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей. Вони мають оптимальні природно-кліматичні умови для вирощування льону-довгунця – дрібно-грудкові суглинки, лісові, підзолисті ґрунти, а також необхідну кількість активних температур (1200-1600°C) і опадів (600-700 мм) та необхідний рівень забезпеченості трудовими ресурсами. Станом на 2011 р. льоноволокно виробляли в підприємствах Чернігівської та Сумської області (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво льоноволокна в Україні та її регіонах, тис. т

Регіон/ область	Рік							2011 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2005	2008	2010	2011	
Україна	108,1	48,2	8,3	12,7	3,0	0,4	0,8	0,7
Волинська	13,9	5,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	-
Житомирська	20,7	12,6	1,0	3,4	1,2	0,0	0,0	-
Івано-Франківська	11,9	3,8	0,6	0,3	0,0	-	-	-
Київська	2,5	1,1	0,1	0,1	-	-	-	-
Львівська	13,7	4,1	1,1	0,8	0,1	0,0	0,0	-
Рівненська	9,4	2,7	0,1	0,5	0,0	0,0	0,0	-
Сумська	5,3	3,1	1,2	1,2	0,5	0,3	0,3	5,7
Чернівецька	2,0	0,5	0,3	0,1	0,0	-	-	-
Чернігівська	28,7	15,2	3,7	6,1	1,1	0,1	0,5	1,7

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України [2].

На жаль, відсутність в останнє десятиріччя стратегії розвитку льонарства призвела до його глибокої кризи. Розвиток лляної галузі вимагає реалізації заходів щодо відновлення фінансово-господарських зв'язків між різними ланками аграрного та промислового виробництва, вдосконалення інноваційної та інвестиційної політики.

Вирішення комплексу проблем у льонарстві можливо тільки програмно-цільовим методом за активної державної підтримки. Зокрема, Програмою розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011–2015 рр. передбачається збільшення виробництва льону за рахунок оснащення сільськогосподарських виробників необхідною технікою й засобами механізації для вирощування, збирання й післязбиральної обробки льону, забезпечення високопродуктивним насінням, добривами й засобами захисту рослин, освоєння й тиражування сучасних технологій виробництва льоноволокна, створення та інноваційне впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, відновлення завершених технологічних ланцюжків “поле – льонозавод – промислове підприємство”. В цілому, Програма поєднує загальнонаціональні та корпоративні інтереси виробників продукції з льону.

Задля ефективного вирішення проблем розвитку галузі та її відродження передбачається надання фінансової підтримки за рахунок коштів обласного бюджету у розмірі 2 тис. грн. на 1 га посіяного льону (табл. 3).

Також у найближчій перспективі планується створення на базі ТОВ „Агро-Союз” Новоград-Волинського району та ТОВ „Смільчино-льон” Смільчинського району Житомирської області насінницьких господарств, що дасть можливість виробити 150 тонн високоякісного насіння. У зазначеній програмі поставлено завдання розроблення в кожному льонарському господарстві області технологічних карт по вирощуванню льону з урахуванням ресурсозберігаючих технологій вирощування і збирання льону за рахунок диференційованого обробітку ґрунту, локального способу внесення мінеральних добрив, інтегрованої системи захисту рослин від шкідників і хвороб, рулонної технології збирання трести і роздільної технології збирання насіння, реалізації врожаю за схемою „поле-завод”.

Реалізація Програми дасть можливість у 2015 р. отримати 11 тис. тонн льоноволокна при середній врожайності 5,5 ц / га. Планові затрати на 1 га складатимуть 3,1 тис. грн., а собівартість 1 т вирощеної продукції, враховуючи дотації, становитиме 2,5 тис. грн., рентабельність – 23 %.

**Прогнозні обсяги та джерела фінансування
льоновиробництва в Житомирській області**

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, всього		у тому числі			
	млн. грн.	%	2011-2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Державний бюджет	60,0	33,9	12,0	12,0	16,0	20,0
Обласний бюджет	2,74	1,6	1,2	1,54	-	-
Зовнішні та внутрішні інвестиції	114,0	64,5	22,8	22,8	30,4	38,0
Всього	176,74	100	36,0	36,34	46,4	58,0

Джерело: розраховано за даними [4].

Отже, покращення стану сировинної бази лляної промисловості, її структури разом із інноваційним розвитком забезпечить зростання обсягів виробництва не тільки традиційних, але й нових видів продукції з льону, знизить її собівартість, що в свою чергу сприятиме розширенню сфери застосування льону як відновлюваної сировини та надасть можливість зменшити обсяги імпорту сировини та готової продукції. Прийняття відповідних стандартів на льоносировину й готову продукцію з льону та їх гармонізація з міжнародними нормами підвищать якість продукції, її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках та забезпечить зміцнення експортного потенціалу держави.

Література.

- Єсипчук Т.П. Стратегічні напрями розвитку зовнішньої торгівлі продукцією льонопромислового підкомплексу України / Т.П. Єсипчук // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 141-147.
- Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в Україні: стат. зб. – Держкомстат України. – К, 2011. – 174 с.
- Програма розвитку льонарства Житомирської області на 2006-2010 роки / Гол. упр. економіки Житомир. облдержадміністрації. – Житомир, 2006. – 11 с.
- Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011-2015 роки / Житомирська обласна державна адміністрація. – м. Житомир, 2011. – 94 с.
- Ткачук В.І. Формування конкурентоспроможності продукції льонарства: моногр. / В.І. Ткачук, Н.І. Кравчук. – К.: Фенікс, 2008. – 193 с.
- <http://faostat.fao.org/>